

ЯВИЩЕ БІЛІНГВІЗМУ : ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Анотація. У статті подано огляд основних чинників, що спричинили явище білінгвізму та уможливили його вплив на українську мову. Наведено статистичні дані щодо мовного розмаїття регіонів. Зосереджено увагу на функціонуванні українсько-російської двомовності південно-східних регіонів.

Білінгвізм (двомовність) – специфічне явище суспільного характеру, при якому має місце функціонування й співіснування двох мов у межах однієї держави. Традиційно вважається, що джерелом білінгвізму є етнічна неоднорідність, зокрема існування в одній державі двох етносів, що послуговуються різними мовами. Загальновідомо, що в сучасному світі практично немає етнічно „чистих” держав, білінгвізм як явище набув значного поширення [1, с.7].

Варто зауважити, що проблема білінгвізму є багатоаспектною. У сучасних розвідках, присвячених двомовності, окреслилися різні підходи – філософський, психологічний, лінгвістичний, соціальний тощо. Дослідженню зазначених проблем присвятили праці Л. Масенко, О. Сербенська, М. Кочерган, А. Загнітко, О. Чернічкіна, З. Блягоз та ін. [2, с.16].

Вперше термін «мовні контакти», запропонований А. Мартіне, почали вживати мовознавці після появи у 1953 році книги У. Вайнрайха «Мовні контакти», яка підсумувала численні дискусії щодо проблемних питань взаємодії мов. У сучасному мовознавстві для позначення поняття мовної взаємодії існує низка назв: «мовні контакти», «взаємовплив мов», «змішування мов», «схрещування мов», «іншомовний вплив». Незважаючи на певну подібність значень, кожне з них має свої відтінки у семантиці. Термін «змішування мов» асоціюється з біблійною легендою про «вавилонське стовпотворіння». «Схрещування» – запозичений з біології, окрім того, розрізняли метисацію – взаємодію споріднених мов, і гібридизацію – взаємодію неспоріднених мов. Термін «змішування мов», який використовували Л. Булаховський і Г. Пауль, критикував Л. Щерба, оскільки він породжував уявлення, що така мова є результатом змішування двох мов у рівних пропорціях та запропонував нову назву – «взаємний вплив мов» [3, с.58].

Найбільш популярними терміном у сучасній лінгвістиці є «взаємодія мов» і «мовні контакти». Оскільки процес мовної взаємодії не можна розглядати відокремлено від культурних, історичних, етнічних, соціальних, психологічних та інших факторів, у тлумаченні термінів «взаємодія мов» і «мовні контакти» немає однастайності. Мова йде про їх синонімічність, або ж розрізнення у значенні. Лінгвістичний енциклопедичний словник подає мовні контакти (від лат. *contactus* – дотик) як взаємодію двох чи більше мов, яка впливає на структуру і словник одної чи багатьох з них [4, с.312].

Кочерган М. зазначає, що «мовні контакти» мають місце:

- 1) у разі загарбання території і поневолення корінного етносу;
- 2) коли на одній території мирно співіснує різномовне населення;
- 3) коли населення вступає в різноманітні (економічні, торговельні, культурні та інші) зв'язки з населенням іншої країни;
- 4) коли засвоюється інша мова в процесі шкільного навчання» [цит. за 4, с.313].

У випадку білінгвізму дві мови існують у межах одного колективу, і їх рівноправно використовують у різних комунікативних сферах залежно від соціальних потреб та інших параметрів комунікативного акту. Однак один із наслідків колоніалізму – поширення двомовності, за якої одна з мов – це мова колонізатора, що є панівною (мова адміністрації, армії та ін.). Такими мовами найчастіше виступають англійська, іспанська, російська, португальська або французька. СРСР як політична формація протягом ХХ ст. створює найсприятливіші умови для потужного мовного контакту та уможливорює потужний вплив панівної російської мови на національні мови інших народів, що входять до складу політичного союзу.

Україна була у складі СРСР з 1922р. до 1991р. За цей час радянська влада видавала циркуляри та маніфести, спрямовані на знищення української мови та сприяння покращенню становлення російської як панівної. Асимілювання двох народів та, відповідно, двох мов найактивніше відбувалося на кордоні з Росією, що призвело до змішування етносів у складі населення України – українців (77,8%) та росіян (17,3%). Але в цілому в Україні зафіксовано представників більш як 130 етносів (згідно з переписом населення 2001 року).

Під етнографічною групою або субетносами розуміють певну групу людей, що належить до конкретного етносу. Вона зберігає традиційні елементи побутової культури, діалектні відмінності в мові і складає історико-культурну спільність.

Етнографічні групи українського етносу за переписом 2001 року				
Етнографічна група	Чисельність	Рідна мова		
		свої етнографічної групи	українська	інша
Гуцули	21400	8	21382	-
Русини	10183	6725	3156	302
Лемки	672	-	641	31
Бойки	131	14	113	4
Литвини	22	10	-	12
Поліщуки	9	9	-	-
Всього	32417	6766	25292	359

Дані соціологічних опитувань в Україні останніх десятиліть засвідчують: у 2005 р. українську мову вважали рідною лише 64,3% населення, російську 34,4%, іншу – 1,5%. Мовою спілкування дорослого населення в родинній сфері були: переважно українська – 41,8%, переважно російська – 36,4%, обидві мови (залежно від обставин) – 21,6% (всеукраїнське опитування Інституту соціології НАН України). Річний тираж журналів та інших періодичних видань українською мовою у 2004 році склав 28% від загальної кількості, тоді як ще в 1995 р. складав 70% (для російськомовних видань ці цифри навпаки зростають з 18% до 64%)[5, с.274].

Явище білінгвізму має значний негативний вплив на населення України, адже зумовлює порушення норм літературної мови внаслідок «змішування» мов.

Норма літературної мови – це сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови й суспільства. Мовними нормами мають володіти всі носії мови. Вони є єдиними й загальнообов'язковими.

Мовознавці розрізняють такі мовні норми:

- акцентуаційні: регулюють наголошування слів (а'тлас – атла'с);
- орфоепічні: регулюють літературну вимову – правильну вимову звуків, звукосполучень (розрізнення [г] та [ґ]; оглушення [г] перед наступним глухим приголосним [к'іхт'і] та ін.);
- графічні: регулюють запис звуків на письмі (звук [шч] передаємо буквою щ; звук [ja] на початку слова й складу позначається буквою я);
- орфографічні: регулюють написання слів та їх частин (позначення на письмі подовжених приголосних, уживання м'якого знака, правопис прізвищ тощо);
- лексичні: регулюють слововживання (в українській мові слід уживати «захід», а не «міроприємство», «довідка», а не «справка»);
- граматичні: регулюють уживання граматичних форм слів, побудови словосполучень та речень (російський прийменник «у» зі значенням місця перебування (у окна) передається прийменником біля – біля вікна; прийменник відповідно вживається з Р.в. іменника у сполученні з прийменником до: відповідно до наказу, відповідно до змін);
- пунктуаційні: регулюють вживання розділових знаків: так, у реченні «Народ говорить однією мовою – гнучкою, багатою, рясною і барвистою» уточнюючі члени речення (означення), що стоять у кінці речення, відокремлюються тире.

· стилістичні: регулюють відбір мовних засобів відповідно до ситуації спілкування (скажімо, у розмовному стилі не є нормативним уживання великої кількості термінів, характерних для наукового стилю: прибуток, надприбуток, рента, продуцент (виробник), девальвація)[6, с.132].

Можна виділити наслідки білінгвізму для української мови:

- неправильний наголос
- орфографічні помилки
- лексичні помилки (калька з російської або іншої мови)
- граматичні помилки
- пунктуаційні помилки
- стилістичні помилки

Отже, утвердження в нашій державі української мови як мови титульної нації у статусі державної цілком відповідає європейському принципів мовно-культурного будівництва. Однак, мовно-культурне відродження періоду незалежної України ускладнювалось певними негативними тенденціями: наслідки тривалої мовної асиміляції спостерігаються ще по 26 роках незалежності; відсутність жорсткої та послідовної позиції владної еліти в обстоюванні законних прав української мови, дотримання норм чинного законодавства – обов'язкового вживання української мови в державних установах: в органах управління, судочинстві, в державних закладах освіти, науки, культури, в засобах масової інформації; державницько-патріотичні сили не спромоглися запровадити дієву систему контролю, а програми протегування української мови і культури в різних сферах мають виключно декларативний характер.

Література

1. Альтерматт Урс . Етнонаціоналізм в Європе / Урс Альтерматт ; пер. с нем . С. В. Базарновой . – М.: РГГУ, 2000. – 366 с.
2. Кононенко П. П. Україна – мова / П. П. Кононенко // Українознавство: підруч . для вищ . навч . закладів. – К.: Міленіум, 2006. – С. 179–224.
3. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації / Я. Радевич-Винницький . – Дрогобич: Відродження, 1997. – 360 с.
4. Енциклопедія українознавства : Словникова частина : [в 11 т.] / Наукове товариство імені Шевченка ; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. — Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя ; Львів ; Київ : Глобус, 1955—2003.
5. Совтис Н. М. Білінгвізм як результат міжмовних контактів: причини виникнення та наслідки функціонування // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Філологічна. - 2013. - Вип. 38. – С. 273-275
6. Желязкова Вікторія Білінгвізм як фактор формування мовної особистості // Українознавчий альманах. -2012. -N 9. - С. 132-135. -Библиогр. в конце ст.

І. С. Котляр,

Запорізька державна інженерна академія,
Науковий керівник – Т. Л. Кравченко.

СУЧАСНЕ ПРАВОВЕ ПОЛЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Акцентується увага на історії розвитку української мови, її сучасному положенні та заходів для її розповсюдження на території України. Розглядаються деякі новоприйняті закони, які сприятимуть розвитку державної мови. Стаття містить короткий опис та коментарі автора та ЗМІ стосовно цих законів та їх перспектив.

Економічна стабільність держави забезпечує стійкі позиції та сприятливі умови для функціонування і розвитку державної мови, й навпаки. Цей факт цілком закономірно відображає мовна ситуація в Україні: фактично українська існує лише в обмежених сферах суспільного життя. Люди забувають, що українська мова – це дуже потужний комунікативний інструмент. Українською мовою